

Jean TRUAX, *Aelred the Peacemaker: The Public Life of a Cistercian Abbot*, Cistercian Studies Series 251, Collegeville MI 2017, Cistercian Publications – Liturgical Press, ss. 325.

W 2017 roku zostały opublikowane dwie ważne książki, które pozwalają znacznie poszerzyć naszą wiedzę o Aelredzie, słynnym opacie cysterskim z XII-wiecznego angielskiego Rievaulx. Pierwszą z nich jest kompendium, pod redakcją Marshy L. Dutton, w którym został zebrany cały dotychczasowy dorobek na jego temat (*A Companion to Aelred of Rievaulx (1110-1167)*), ed. Marsha L. Dutton, Brill's Companions to the Christian Tradition 76, Leiden – Boston 2017, Brill, ss. XIII + 364), drugą z kolei jest omawiana praca, w której autorka ukazała publiczne oblicze Aelreda na tle ówczesnych realiów Anglii i (europejskiego) świata. Z punktu widzenia badań aelrediańskich kapitalne znaczenie ma dla nas ta druga publikacja, ponieważ po raz pierwszy w sposób całościowy ukazuje rolę społeczno-polityczną, jaką odgrywał wówczas ten angielski opat. Monografia ta jest ważna z tego powodu, iż w ogóle brakowało wiedzy na temat zaangażowania Aelreda w tzw. sprawy światowe. Wiedzy tej bowiem, nie można było specjalnie wydobyć ani ze spisanej w tamtych czasach hagiograficznie spreparowanej biografii opata, autorstwa jego ucznia Waltera Daniela (tzw. *Vita Aelredi*), ani z jego własnych utworów, już nie mówiąc o całkowitym zaginięciu jego prywatnej korespondencji. Informacje zawarte w biografii i pracach Aelreda posłużyły tylko za punkty zaczepienia, a swoją wartość biograficzną przybrały dopiero w świetle innych, szerszych badań historycznych. I na tym polega nieoceniona wartość książki Jean Truax; książki, której tytuł w przetłumaczeniu na język polski można oddać jako: *Aelred – twórca pokoju. Publiczna działalność cysterskiego opata*.

Autorka, Jean Truax, obroniła doktorat z historii średniowiecza na Uniwersytecie w Houston (USA) w 1995 roku, pracując jednak w dziale informatycznym bussinesu paliwowego, poza środowiskiem akademickim. Po przejściu na emeryturę oddała się całkowicie pracy naukowej i jest obecnie niezależnym naukowcem-pasjonatem z dziedziny historii średniowiecznej (anglo-normańskiej) Anglii XI i XII w. Ma na swym koncie wydawniczym jedną książkę (2012) oraz kilka artykułów. Obecna pozycja jest owocem jej kilkuletnich badań.

Trzy główne przyczyny zmobilizowały autorkę do napisania tej książki:

- wspomniana wyżej luka biograficzna dotycząca publicznej działalności Aelreda, nie zbadana specjalnie dotąd przez współczesnych mediewistów;
- ustalenie historycznego kontekstu napisania tzw. historycznych utworów opata (*De bello standardii*, *Vita s. Edwardi regis et confesoris*, *Genealogia regum Anglorum*, *Eulogium Daudis Regis Scotorum*, *Vita Niniani*), poprzez które można docenić jego rolę jako politycznego mediatora w sprawie zaprowadzenia pokoju w Anglii po okresie długotrwałej wojny domowej (1135-1153);
- zaproponowanie nowego rozwiązania kwestii niezrozumiałego, naglego zapomnienia Aelreda i jego dorobku po jego śmierci (1167) na tle

późniejszych wydarzeń historycznych związanych z męczeńską śmiercią arcybiskupa Tomasza Becketa w 1170 r. (s. 1-8).

Książka została podzielona na dziesięć rozdziałów, oprócz poprzedzających je stronice dotyczących wykazów skrótów cytowanych źródeł i podziękowania oraz kończących dodatków, w skład których wchodzi: pięć apendyksów, bibliografia i ogólny indeks.

Rozdział pierwszy (*Introduction: The Three Lives of Aelred of Rievaulx*) jest formą wprowadzenia w całe zagadnienie podjęte w publikacji, o którym wspomnieliśmy na początku, ze wskazaniem wątków biograficznych z życiorysu Aelreda wyciągniętych ze średniowiecznej *Vita Aelredi* Waltera Daniela oraz ze sposobów rozwiązywania konfliktów społeczno-politycznych w świecie średniowiecznym. Rozdział drugi, zgodnie z tytułem (*Precedents. In the Footsteps of Saint Bernard*) ukazuje na przykładzie publicznej działalności świętego opata cysterskiego, Bernarda z Clairvaux, że *casus* Aelreda jako opata z Rievaulx nie był wcale wyjątkiem zaangażowania ludzi Kościoła w sprawy publiczne i polityczne tamtych czasów. Ze względu na wyjątkowy status Bernarda wynikający z historycznych zdarzeń (szczególnie schizmy papieskiej 1130 r.), widzimy go w charakterze „szarej eminencji” mającej wpływy niemal na wszystkich dworach ówczesnej Europy w celu służenia papieżowi i pokojowi, włącznie z organizowaniem II Wyprawy Krzyżowej (1145-1149).

Na tym tle autorka, w rozdziale trzecim, przystępuje do omówienia wczesnych lat życia Aelreda w kontekście wydarzeń historycznych Północnej Anglii i Szkocji (tzw. Northumberlandia), w czasie których przyszło mu żyć (*Son of the North. Aelred in Context*). Truax opisuje pierwsze lata jego życia w Northumberlandii uwypuklając kult świętych patronów Hexham i Durham, tak bardzo pielęgnowany w domu małego Aelreda; jego pobyt na dworze Dawida I, króla szkockiego, na którym wzrastał i politycznie dojrzewał, by znaleźć się w nowo założonym opactwie cysterskim Rievaulx. Ten ostatni krok wstąpienia Aelreda do klasztoru jest ukazany na tle przeprowadzanej powoli w Kościele reformy gregoriańskiej przebiegającej w atmosferze zabiegów władców i przedstawicieli Kościoła Szkocji o uniezależnienie się od angielskiej administracji kościelnej.

Rozdział czwarty (*Friends and Rivals. Aelred and His Neighbours*) ukazuje sposoby zdobywania przez Aelreda, najpierw jako opata Revesby (1143-1147), a potem Rievaulx (1147-1167), funduszy na utrzymanie klasztoru, jego rozbudowę po napływie większej liczby mnichów, w trudnym okresie wspomnianej wojny domowej. Było to możliwe dzięki jego wcześniejszym kontaktom na dworze szkockim, a później poprzez sieć przyjaźni i koneksji, jakie się zawiązały podczas jego skutecznej propokojowej działalności społeczno-politycznej, gdzie bywał mile widziany na dworach świeckich i kościelnych. Kolejny rozdział (*Brothers and Sisters in Christ. Aelred and the Care of Woman*) jest ogólnie poświęcony stosunkowi Aelreda do kobiet, w tym też i do siostr zakonnych. Jest to interesujący rozdział próbujący ukazać na tle jego utworów historyczno-duchowych oraz innych dokumentów, jego normalne zdroworozsądkowe podejście do kobiet.

W ten sposób autorka obala mit Briana Patricka McGuire'a (*Brother and lover: Aelred of Rievaulx*, New York 1994) o możliwej homoseksualności opata z Rievaulx i jego awersji do kobiet.

Rozdział szósty (*A Time for Peace. Aelred of Rievaulx and the End of the Anglo-Norman Civil War*) traktuje o wpływie Aelreda na ustanowienie pokoju w Anglii, a szczególnie na przywrócenie zgody między zwaśnionymi stronami z jego sąsiedztwa szkocko-angielskiego po czasach wspomnianej wojny domowej. Na tle ogólnego zarysu przebiegu tej wojny oraz scenariusza jej zakończenia (traktat w Winchester, koniec sierpnia 1153 r.), autorka podaje logiczne rozwiązanie powstania tzw. historycznych (politycznych) utworów naszego opata, które zostały napisane głównie w celu pojednania zwaśnionych stron, osobiście znanych i szanowanych przez Aelreda. Oprócz tego utwory te miały ukazywać swoisty wzór, zwierciadło dobrego władcy, kierującego się pokojem i praworządnością, władcy, który korzysta z doradztwa duchowego wielkich mężów Kościoła; tu w domyśle można widzieć Aelreda w roli podobnego doradcy w stosunku do Henryka II, co wyraźniej widać w rozdziale ósmym.

Rozdział siódmy (*Behind the Scenes. Aelred of Rievaulx, the Lords of Galloway, and the King of Scotland*) ukazuje rolę opata z Rievaulx w jego najbliższym sąsiedztwie. Na podstawie nielicznych wzmianek z jego dzieł (jak np. wizytowanie szkockiej filii Rievaulx – Dundrennan) oraz w oparciu o inne dokumenty i przeprowadzone badania, autorka stara się ukazać dobroczynny wpływ Aelreda na władców Galloway (Fergusa i jego synów) i Szkocji (króla Dawida) jego czasów. Owocem tego wpływu było na pewno dziełko Aelreda poświęcone biskupowi Ninianowi, protoplaście stolicy biskupiej w Withorn, o którą mieli zabiegać obydwaj wspomniani władcy.

W rozdziale ósmym (*Trusted Counselor. Aelred of Rievaulx and King Henry II*) widzimy Aelreda w roli swoistego doradcy króla Anglii, Henryka II (1154-1189). Jego utwory historyczno-polityczne, relacjonujące wojnę domową w Anglii, w których opowiadał się po stronie normandzkiej i nowej sytuacji politycznej, której przyklaskiwał, miały ukazać jego propozycję dalszej dobrej koegzystencji niegdyś zwaśnionych narodów: angielskiego, szkockiego i normńskiego pod rządami nowego króla Anglii Henryka II. Sam fakt dedykacji jego dwóch utworów historycznych (*Lament* i *Genealogia*) Henrykowi oraz uczestnictwo w kanonizacji króla Edwarda Wyznawcy (1163), w której miał przemawiać jako zaproszony kaznodzieja, wskazują na to, że Aelred był stronnikiem królewskim.

Właśnie ten fakt bycia stronnikiem króla Henryka i konsekwencje, jakie z tego wyniknęły po śmierci Aelreda (1167), są treścią kolejnego rozdziału książki Jean Truax. Jest to zarazem punkt kulminacyjny całej monografii, w którym autorka bardzo przekonująco tłumaczy stan niemal całkowitego zapomnienia Aelreda przez późniejszą historię. Punktem zwrotnym miał tu być konflikt króla z arcybiskupem Tomaszem Becketem, jaki wyniknął zaraz po kanonizacji Edwarda Wyznawcy. Autorka uważa, że Rievaulx, pod rządami Aelreda wraz z niewielką częścią innych opactw cysterskich, stało po stronie króla, co też potwierdza

list-odpowiedź nieznanego mnicha z Rievaulx, jaki wówczas został wysłany do Becketa. Po męczeńskiej śmierci arcybiskupa (1170) sytuacja się diametralnie zmieniła, bowiem Becket został wyniesiony na ołtarz (1173), a zagorzali stronnicy króla, w tym m.in. zmarły Aelred, mieli pójść w metodyczne zapomnienie podyktowane przez historię. Truax bardzo ciekawie zatytułowała ten rozdział: *Niewłaściwa strona historii (The Wrong Side of the History. Aelred, Rievaulx, and Thomas Becket)* sugerując, że Aelred stanął po niesłusznej (dla siebie) stronie w tym konflikcie, bowiem właśnie to poparcie dla króla za jego życia miało zawazyć o jego zapomnieniu po śmierci i w całej późniejszej historii. Jest to całkowicie nowe i bardziej logiczne rozwiązanie osadzone na realiach historycznych, a nie na czystych spekulacjach sugerujących homoseksualność Aelreda jako główną przyczynę tego zapomnienia – teorii stworzonej niegdyś przez McGuire’a.

Ostatni rozdział prezentowanej publikacji jest formą podsumowania i wniosków, co też sugeruje sam tytuł: *Wnioski. Aelred z Rievaulx: Polityk i twórca pokoju (Conclusion. Aelred of Rievaulx: Politician and Peacemaker)*. Autorka jeszcze raz sumarycznie wykazuje dobroczynny, pokojowy wpływ Aelreda na ówczesne czasy i środowisko zarówno kościelne, jak i świeckie, w którym przyszło mu żyć. Zauważa, że właśnie to sprawiło, że Aelred był ciągle zajęty tak bardzo, iż sami mnisi skarżyli się na jego ciągle rozjazdy i nieuchwytność w klasztorze. W obliczu wojny domowej w Anglii, konfliktów wewnętrznych między zwaśnionymi, przyjacielskimi niegdyś stronami, wyzwania zabezpieczenia bytu materialnego dla mnichów w klasztorze i rozbudowy samego klasztoru, pomocy w zachowaniu pamięci i tradycji ojców, spełnianiu obowiązków opackich i państwowych względem społeczności cysterskiej, kościelnej i króla, pomocy w trudnych sytuacjach chwili różnym zgromadzeniom, itp.; tam wszędzie był Aelred przynoszący swój dobroczynny i pokojowy wpływ.

W ostatniej części książki znajduje się seria pięciu apendyksów zawierających: chronologiczną tabelę czasów Aelreda (1), jego List to Gilberta, biskupa Londynu (2), jego Homilię na Uroczystość św. Katarzyny z Aleksandrii (3), jego Homilię z okazji kanonizacji króla Edwarda Wyznawcy (4), oraz List, jaki wyszedł ze środowiska Rievaulx do Arcybiskupa Tomasza Becketa (5). Po apendyksach następuje *Bibliografia* zawierająca zestawienie dzieł Aelreda i Bernarda z Clairvaux oraz inne źródła pierwszorzędne i drugorzędne omawianej książki. Całość wieńczy indeks alfabetyczny.

Opracowanie Jean Truax zasługuje na szczególną uwagę zwłaszcza znawców problematyki związanej z Aelredem z Rievaulx. Znajdą tu oni najnowszy stan badań dotyczący życia publicznego opata i jego pierwszorzędny wpływ na zaprowadzanie i utwierdzanie pokoju we współczesnym mu niespokojnym świecie. Jak dotąd wiadomości te były fragmentaryczne i niekompletne ze względu na hagiograficzny charakter samych źródeł, które wymagały odpowiedniej krytyki. Było to możliwe dzięki pracy wielu historyków i znawców Aelreda, których analizy umiejętnie wykorzystała Jean Truax i poszerzając je o dodatkowe badania historyczne ukazała w nowym świetle. Aelred jawi się tu jako osoba publiczna twórczo

zajęta, zaangażowana w sprawy Kościoła i społeczności Północnej Anglii i Szkocji, w imię miłości Boga i ludzi. Przy tym wszystkim Aelred był literacko twórczy, co wynika z jego dzieł historycznych i ascetyczno-mistycznych, w których daje wyraz swojej wiary w prawdziwą przyjaźń i miłość, w tym duchu rysując delikatne rady dla królów, książąt, biskupów oraz innych osobistości Kościoła i państwa jego czasów. Tu też można znaleźć historyczne uzasadnienie powstania historyczno-politycznych utworów naszego opata z Rievaulx.

Wprawdzie angażowanie się Aelreda w sprawy społeczne w imię pokoju i ładu Bożego przysparzało mu zarówno przyjaciół, jak i wrogów, to jednak nie ci ostatni przygotowali mu zapomnienie historyczne, które stało się faktem zaraz po jego śmierci w 1167 r. i do dnia dzisiejszego pozostawało swoistą tajemnicą. Truax argumentuje, w oparciu o mocne przesłanki historyczne, że to raczej opowiedzenie się Aelreda po stronie króla Anglii Henryka II, w słynnym konflikcie z arcybiskupem Tomaszem Becketem, zakończone męczeństwem tego ostatniego (1170) i jego kanonizacją (1173), sprawiło metodyczne zapomnienie naszego opata przez późniejszą historię. I to nowe historyczne rozwiązanie tego problemu wraz z całą problematyką publicznej działalności Aelreda pozostanie na zawsze twórczym wkładem Truax w pełniejszą biografię opata z Rievaulx. W tym też świetle o wiele lepiej czyta się teraz samą biografię naszego opata, którą można polecić przeciętnemu czytelnikowi, byle by tylko potrafił on przeczytać ją po angielsku. Chyba że znajdzie się ktoś, kto przetłumaczy tę książkę na język polski.

ks. Ryszard Groń – Chicago

Krzysztof WENDLIK O.S.P.P.E., *Serce to umysł. Mistyka spotkania Boga i człowieka w ujęciu Orygenesusa oraz św. Augustyna – inspiracje IV Ewangelii, Inicjatywa Ewangelizacyjna Wejźmy na Szczyt, Kraków 2017, ss. 91.*

Młodzi polscy badacze antyku chrześcijańskiego niezbyt często zajmują się tematyką orygenesowską, ponieważ większość kwestii z nią związanych doczekało się już dokładnych opracowań. Ponadto wysoki stopień trudności samej materii, czyli uwarunkowanego przesłankami filozoficznymi i skomplikowanego teologicznie wykładu Aleksandryjczyka, wymaga solidnego przygotowania merytorycznego. Z tym większą radością należy przyjąć pojawienie się nowego opracowania, dotyczącego ważnych zagadnień związanych z duchowością i mogącego stanowić cenną lekturę nie tylko dla specjalistów, lecz także dla chrześcijan pragnących pogłębić swoje życie duchowe.

Idea ukazania jedności czy wręcz utożsamienia przez Orygenesusa w duchu biblijnym pojęć „serce” (gr. φρήν, łac. *cor*) i „umysł” (gr. λόγος, łac. *ratio*) była już omawiana w opracowaniach naukowych. Spojrzenie o. K. Wendlika na to zagadnienie jest jednak nowatorskie. Autor próbuje znaleźć jego uzasadnienie w pismach Orygenesusa, odnaleźć ewangeliczne inspiracje dla tej idei oraz porównać ją